

בית המשפט לענייני משפחה – האמנם בית?

מאת

שׂאול שׂוחט*

בית המשפט לענייני משפחה, שהוקם לפני כעשור, הביא עמו יתרון חשוב ובולט – ריכוז כל סמכויות השיפוט של סכסוכים אזרחיים במשפחה תחת קורת גג אחת, בעוד שבעבר הסמכויות היו פזורות בין ערכאות שונות. לצד יתרון זה, בולטת החמצה רבתי הקשורה למיקומו של מוסד זה בהיררכיה המשפטית. אמנם, סמכויות בית המשפט לענייני משפחה כערכאה ראשונה הורחבו לעומת הסמכויות המקבילות לערכאה הראשונה בכמה עניינים, אך ישנה בעייתיות בערכאות הערעור: רוב שופטי בית המשפט המחוזי הדנים בערעורים בתיקי משפחה לא היו בעברם שופטי משפחה; כמעט שאין בנמצא ערעורים בתיקי משפחה בבית המשפט העליון, עקב קיומה של רשות ערעור ולא ערעור בזכות על החלטותיו של בית המשפט המחוזי; כנגזרת מכך, לא קיימות כמעט הלכות מחייבות בתחום, אלא הלכות מנחות בלבד, דבר הגורם לחוסר ודאות רבתי. ניתן לחשוב על הצעות לתיקון המצב ולשיפורו. הצעת חוק בנדון הועלתה בכנסת השש-עשרה והתקבלה באופן חלקי בלבד.

א. הקדמה

ב. ההישג: יצירת "קורת גג" שיפוטית אחת לסכסוכי משפחה

ג. ההחמצה: מיקומו הבעייתי של המוסד בהיררכיה השיפוטית

1. כללי – היקף הסמכויות של בית המשפט לענייני משפחה לעומת המצב הקודם
2. בעייתיות I: רוב שופטי בתי המשפט המחוזיים היושבים בערעורי משפחה לא היו שופטים בבית המשפט לענייני משפחה
3. בעייתיות II: מחסום הערעור ברשות לעליון

* השופט שאול שוחט כיהן כשופט בית המשפט לענייני משפחה ברמת-גן מאז שנת 1998. בשנת 2007 התמנה לשופט בית המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו. חיבר את הספר **פגמים בצוואות** (1998), ואת הפרק בדיני ירושה שבספר **דיני ירושה ועזובון** (2005) מרצה בענייני משפחה וירושה. דברים אלה מעובדים מתוך הרצאה שניתנה בכנס בנושא עשור לבית המשפט לענייני משפחה: חזון ומציאות, מטעם המרכז לזכויות הילד והמשפחה במכללת "שערי משפט" ומשרד המשפטים, מכללת "שערי משפט" בהוד השרון, 22.6.2006.

4. בעייתיות III: חוסר הוודאות – אי קיומן של הלכות מחייבות של בית המשפט העליון, אלא הלכות מנחות בלבד של בתי המשפט המחוזיים
5. בחינתה של הצעת חוק משנת 2005 כתיקון אפשרי לבעייתיות
- ד. גבולות סמכותו של בית המשפט לענייני משפחה
- ה. סיכום

א. הקדמה

הקמתו של בית המשפט לענייני משפחה וחקיקתו של חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995,¹ הטביעה מושג משפטי חדש – "ענייני משפחה". טרם חקיקת החוק לא הייתה הגדרה של ענייני משפחה² וחוק זה הוא שיצר, בפעם הראשונה, את הקלסיפיקציה למושג זה, שכה שגור בפינו כיום.

ב. ההישג: יצירת "קורת גג" שיפוטית אחת לסכסוכי משפחה

כידוע, עם חקיקתו של החוק הועברו כל ענייני המשפחה שנדונו טרם חקיקתו בבתי המשפט האזוריים, ובכלל זה ענייני המעמד האישי,³ לשיפוטו של בית המשפט לענייני משפחה, מתוך מטרה לרכז תחת קורת גג שיפוטית אחת את כל סמכויות השיפוט של בתי המשפט האזוריים בנושאי משפחה ולדון בסכסוך משפחתי אחד על כל גווניו, וככל שניתן בפני שופט אחד, באותה ערכאה. זאת, מתוך הכרה כי "ריכוז סמכויות

1 ס"ח 393.

2 הגדרת "ענייני המשפחה" רחבה יותר מההגדרה של "ענייני המצב האישי" שטבע המחוקק המנדטורי בס' 151(1) לדבר המלך במועצה על ארץ ישראל, 1922, חא"י ג 2738 (להלן: דבר המלך במועצה).

3 כמובא בדברי הסבר להצעת החוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט), התשנ"ה-1994, ה"ח 2330 (להלן: הצעת החוק). עד לחקיקת החוק נדונו ענייני המעמד האישי על ידי בתי המשפט כדלקמן: **בית המשפט המחוזי** מוסמך היה לדון בעניינים של המעמד האישי, מכוח הוראות דבר המלך במועצה, 1922. כן הוא הוסמך, בשורה של חוקי הכנסת, לדון – בין היתר – בנושאים של מזונות, משמורת קטינים, אפוטרופסות, חטיפת ילדים, אימוץ ילדים, היחסים הרכושיים של בני זוג, ירושה, וכן בהתרת נישואין במקרים מיוחדים. **בית משפט השלום** מוסמך היה לדון בפירוק של שיתוף של בני זוג במקרקעין, לרבות דירת המגורים, ובנכסיהם בכלל – לפי סכום התביעה או שוויה, כפי שהדבר נקבע מכוח חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, ס"ח 198. כן מוסמך היה בית משפט השלום לדון בענייניהם של קטינים נזקקים לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960, ס"ח 52, ובעניינים הקשורים לאפוטרופסות לפי חוק ההגנה על חוסים, התשכ"ו-1966, ס"ח 56, וחוק הסעד (טיפול במפגרים), התשכ"ט-1969, ס"ח 132.

ייעל את המערכת, ימנע כפילויות בדיון ובהכרעות שיפוטיות, יאפשר פתרון שיטתי ומגובש יותר, יקצר את ההתדיינות וכפועל יוצא יביא לפתרוניות טובים יותר.⁴ בכך אומצה למעשה הדוקטרינה של One Family – One Judge⁵ המבטאת גישה כוללת-אינטגרטיבית של פתרון או של הכרעה בסכסוך כולו, להבדיל מהכרעה בתביעה בודדת. בקלסיפיקציה הזו שבאה לעולם עם חקיקת חוק בית המשפט לענייני משפחה, שהגדיר מהם "ענייני משפחה" ובריכוז הסמכויות בעניינים אלה בערכאה אחת, רואה אני את ההישג הגדול ביותר של מוסד זה המהווה מעתה "כתובת" לכל הנזקקים לשירותיו. ולמה כוונתי באומרי "כתובת"? כתובת היא בית. כתובת היא הידיעה הקיימת כיום אצל הצדדים המתדיינים והעתידיים להתדיין, שיש לאן לפנות בכל אותם עניינים, שהם בגדר דיני נפשות, ושהמאפיין העיקרי שלהם הוא יחסי הפרט ומשפחתו. "כתובת" היא הידיעה הקיימת כיום אצל הצדדים המתדיינים, שהיושב בדיון באותה הכתובת ישכיל לראות את התמונה המלאה המתפרשת לעתים על פני תובענות שונות ומגוונות, בין צדדים שונים, וצוירה לעתים על פני עשרות שנים.

כיום, כל זוג צעיר ומאוהב המתעתד להינשא יודע כי גם אם יחולו אי אלו קשיים ומשברים בחיי הנישואין, גם אם "ספינת האהבה" תשוט על פני מים סוערים ויתגלעו חלילה סכסוכים וקשיי תקשורת – תמיד יהיה בית משפט אחד, שופט אחד, שיהוו חוף מבטחים. זוהי הכתובת. אין זה אומר שבחוף זה ניתן יהיה לתקן את הספינה כך שתשוב לשוט בחזרה. לעתים לא יהיה מנוס מלהשביתה. עם זאת, העובדה כי יש היכן להטיל עוגן בפרוץ הסערה וכי שם יעשו הכל – עד כדי התפלשות בקרבי הספינה – על מנת שתשוב למסלולה, זהו לדעתי ההישג הגדול ביותר של הקמת בית המשפט לענייני משפחה. הישג זה – יצירת "כתובת" מקצועית אחת – תורם לחברה בכללותה, גם לאלה שמעולם לא נדרשו לשירותי בית משפט זה, בדומה לאופן שרובנו (כך אני מניח) לא נזקקנו מעולם לשירותי כיבוי האש, אבל, בכל זאת, די לנו בעובדה כי יש לאן לפנות אם תפרוץ שריפה, כדי לתרום לשלוות נפשנו ולאיכות חיינו.

יצירת כתובת מקצועית אחת, אם כן, היא לדידי ההישג הגדול ביותר בהקמת בית המשפט לענייני משפחה.

ובמה נבחנת המקצועיות? מקצועיותו של שופט משפחה אינה נבחנת ואינה צריכה להיבחן באותו האופן שבו נבחנת מקצועיות של שופט אזרחי "רגיל". גם המחוקק וגם מתקין התקנות היו מודעים לכך עם יסודו של בית המשפט לענייני משפחה, בקובעם כי ימונה לשופט משפחה רק מי שהוכשר לכך.⁶

4 דין וחשבון הוועדה לבחינת יישום דיני המשפחה 12-27, 68 (משרד המשפטים, 1986), יו"ר השופט אלישע שינבויים.

5 על דוקטרינה זו ואימוצה בחוק בית המשפט לענייני משפחה ראו דן ארבל ויהושע גייפמן "חוק בית-המשפט לענייני משפחה, תשנ"ה-1995" הפרקליט מג 431 (1996).

6 סעיף 2(ג) לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995, ס"ח 393 (להלן: "חוק בית המשפט לענייני משפחה"): "כשיר להתמנות לשופט בית משפט לענייני משפחה מי שהינו בעל ידע וניסיון

דמותה של אלת הצדק קשורת העיניים, הנושאת בידה האחת מאזניים, וחרב בידה השנייה, מקורה במיתולוגיה הרומית. שמה היה יוטיציה (Iustitia). מהשם הזה נגזרה המילה justice. החרב והעיוורון במשפט הרומי, אבי המשפט המודרני, הם שני צדדים של אותו מטבע, כי הצדק שוקל לפי מידה אחת ואינו רואה את מתדייניו. המידה שבה נשקל הצדק בבית המשפט לענייני משפחה – לעומת בית משפט אזרחי "רגיל" – שונה היא, והדבר נעשה בחסות המחוקק ומתקין התקנות. המניע לכך ברור: על מנת ליתן לשופט את הכלים הנאותים לבירור הליך משפט ייחודי זה – שלעתים כרוכים בו נושאים מענפי משפט מגוונים, סוגיות בעלות רגישות רבה הנוגעות למרקם העדין של יחסי המשפחה, הן בין בני המשפחה הגרעינית והן בין מעגלים משפחתיים נוספים – נדרש היה להקנות לבית המשפט לענייני משפחה את האפשרות להחליט החלטות צודקות, לצד יעילות הדיון. כך לדוגמה, נקבע בסעיף 8(א) לחוק בית המשפט לענייני משפחה כי: "בכל ענין של דיני ראיות וסדרי דין, שאין עליו הוראה אחרת, לפי חוק זה, ינהג בית המשפט בדרך הנראית לו הטובה ביותר לעשיית משפט צדק..."; תקנה 258(ג) לתקנות סדר הדין האזרחי:⁷ "בית המשפט רשאי לסטות מהוראות שבפרקים אחרים שבתקנות אלה... ולנהוג בדרך הנראית לו הטובה ביותר לעשיית משפט צדק"; תקנות 258(א) ו-1(ב) לתקנות סדר הדין האזרחי: "א) בית המשפט רשאי לקבל כראיה כל עדות שהובאה בפניו, אף אם אינה קבילה בבית משפט אחר. (ב) בית המשפט יקבע את ממצאיו לפי הראיות המסתברות יותר".

מכאן ש"עיוורון" הצדק המיוצג על ידי השופט היושב בדין בבית המשפט לענייני משפחה אינו אותו "עיוורון" המאפיין שופט אזרחי "רגיל", שכן גם תוצאתה של איווחת החרב בידה של אלת הצדק אינה בעלת תוצאות זהות עת האוחז בחרב הוא שופט בית המשפט לענייני משפחה, להבדיל משופט אזרחי "רגיל". לאיווחת החרב, היא פסק הדין שנותן שופט בית המשפט לענייני משפחה, יש, לעתים, תוצאות הרסניות הרבה יותר מאשר אם היה ניתן אותו פסק דין בין צדדים זרים על ידי שופט אזרחי "רגיל".

פסק דין שיינתן בתובענה כספית בין אחים, שונה בתוצאותיו מפסק דין בתובענה כספית בין אדם לחברת הביטוח שלו, גם אם סכום התביעה זהה. פסק דין שיינתן בין האחים – גם אם התוצאה תהיה נכונה וצודקת בעיני החוק – תמיד יתיר אח אחד אשר

מקצועי בתחום זה". גם בדברי ההסבר לסעיף 2 בהצעת החוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט), התשנ"ה-1994, ה"ח הממשלה 152, מובא כי "מכיוון שהשפיטה בענייני משפחה מצריכה ידע, ניסיון וגישה מיוחדים מוצע לקבוע כי חלק מבתי משפט שלום יתמחו בענייני משפחה, ולשם כך ימונו, מבין השופטים, אלה שהם בעלי תכונות והכשרה מתאימות". לביקורת על יישומו בפועל של עיקרון זה ראו דבריו של השופט בדימוס חיים פורת בתוך "שולחן (משפחתי) עגול – עשור לבית המשפט לענייני משפחה: חזון ומציאות" **משפחה במשפט** כ 1 (2008).

7 תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 2220 (להלן: תקנות סד"א).

יחוש מקופח ופגוע. ההשלכות בפן המשפחתי, שיכול שתתפרשנה גם על הדורות הבאים שיחיו בכעס ובאיבה, אינן קיימות כאשר מדובר על תביעה כספית בין צדדים זרים.

על כן, דרישה מיוחדת לידע, לניסיון מקצועי, וגישה מיוחדת לענייני משפחה נדרשות ממי שבידיהם מפקידים את החרב החורצת גורלות של יחסים רגשיים ומשפחתיים שבתחום דיני הנפשות, גם אם על פניו, במקרים מסוימים, נראה כי שייכים הם לתחומים ממוניים או אזרחיים רגילים.

ג. ההחמצה: מיקומו הבעייתי של המוסד בהיררכיה השיפוטית

1. כללי – היקף הסמכויות של בית המשפט לענייני משפחה לעומת המצב הקודם

ההישג הגדול ביותר, אם כן, של הקמת בית המשפט לענייני משפחה, נעוץ בהיותה של ערכאה זו "כתובת" מקצועית מרוכזת אחת, שבה יידונו כל ענייני המשפחה באשר הם. ההחמצה הגדולה ביותר של הקמת מוסד זה היא, לדידי, במיקומה של הכתובת בהיררכיה השיפוטית.

סעיף 2(א) לחוק בית המשפט לענייני משפחה קובע כי בית משפט למשפחה הינו בית משפט שלום. יחד עם זאת, עם חקיקת חוק בית המשפט לענייני משפחה והקמתו של מוסד זה, אמר המחוקק את דברו והקנה לבית המשפט לענייני משפחה סמכויות לדון בתובענות שאם היו מוגשות, כמות שהן, בין אנשים זרים – היו מסורות לסמכותו של בית המשפט המחוזי. כך לדוגמה תובענה כספית על סכום של 5 מיליון ש"ח בין בני משפחה, תובענה שעניינה בעלות בנכס מקרקעין בין בני משפחה ותובענה הנשענת על דיני החברות שעניינה חברה משפחתית – כל אלה יידונו בבית המשפט לענייני משפחה,⁸ שעה שאם היה מדובר במתדיינים זרים, היו תובענות אלה בסמכות בית המשפט המחוזי.

בכך, למעשה, יצר המחוקק "כתובת" חדשה שבה יישבו שופטים מקצועיים בהם ניתן אמון לדון בעניינים שהם ענייני משפחה קלאסיים וגם בעניינים "אזרחיים" קלאסיים, כאשר אלה נתבעים בין "בני משפחה" ועילת הסכסוך היא "סכסוך בתוך המשפחה", ואין נפקא מינה אם התובענות היו באופן רגיל בסמכות בתי המשפט המחוזיים או השלום. שופט בית המשפט לענייני משפחה, אף על פי שזה הוגדר כאמור כבית משפט שלום, מוסמך אם כן לדון בתובענות שבאופן רגיל – אם היה יושב על כס בית משפט שלום – לא היה רשאי לדון בהם. על כך איני מלין.

8 ראו סעיפים 1(2) ו-3(א) לחוק בית המשפט לענייני משפחה וכן סעיפים 51א(5) ו-51ג(ג) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, ס"ח 198.

2. בעייתיות I: רוב שופטי בתי המשפט המחוזיים היושבים בערעורי משפחה לא היו שופטים בבית המשפט לענייני משפחה

העובדה שאכן יש להלין עליה היא, שלמרות האמון הרב שנתן המחוקק בשופטי בית משפט זה ולמרות הסמכויות שהעניק למוסד זה – לא השכיל המחוקק למקם את המוסד במקום הראוי לו בהיררכיה השיפוטית ובחר למקמו תחת ביקורתו של בית המשפט המחוזי.

ענייני משפחה שהיו נדונים עד אותה עת בבית המשפט המחוזי כערכאה ראשונה – כגון: ענייני אימוץ ילדים, ענייני ירושות ועזבונות, מזונות אישה וחלוקת רכוש בין בני זוג – עברו לפתע להיות נתונים תחת ביקורתו של בית משפט זה. ולא היה לנו להלין על כך אלא שבהפיכתו לערכאת ערעור, מהווה בית המשפט המחוזי, הלכה למעשה, לבית המשפט שממנו יונק בית המשפט לענייני משפחה את הדין, ככל שזה אינו מסופק מטעם המחוקק. זאת, למרות שאפילו כיום, משחלף עשור להקמתו של בית המשפט לענייני משפחה, מרבית שופטי בית המשפט המחוזי הדנים בערעורי משפחה בו, לא כיהנו בעברם כשופטי בית המשפט למשפחה! האם ייחודם של דיני המשפחה, כפי שבא לידי ביטוי בקביעת המחוקק את הצורך בהכשרת שופטים מיוחדים לדון בהם, אינו נכון גם בערכאת הערעור?⁹

3. בעייתיות II: מחסום הערעור ברשות לעליון

איני מלין בהכרח על כך כי בית המשפט לענייני משפחה נתון תחת ביקורתו של בית המשפט המחוזי; אפילו עובדת היותם של השופטים בבית המשפט המחוזי שופטים שלא שימשו קודם לכן כשופטי בית המשפט לענייני משפחה הייתה נסלחת לו הייתה מופעלת כראוי ביקורתו של בית המשפט העליון. אך לא כן הוא. אני מלין על כך כי הערעור על פסק דין שייתן בית המשפט המחוזי הינו ערעור ברשות ולא בזכות. מדיניות היד הקמוצה שמופעלת בבית המשפט העליון למתן רשות ערעור רק כאשר המבקש יכול להצביע על טעם מיוחד – כי בקשתו היא בעלת השלכה חוקתית, ציבורית או משפטית החורגת מתחומה של בקשתו הספציפית¹⁰ – מביאה לכך כי רק אחוז אפסי של תובענות בענייני משפחה מגיע לפתחו של בית המשפט העליון וזוכה להיות נדון שם.¹¹

9 ס' 9 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, הקובע כי בית משפט מחוזי בשיבתו בערעור, כמוהו כבית משפט למשפחה.

10 הלכת ר"ע 103/82 חניון חיפה בע"מ נ' מצת אור (הדר חיפה) בע"מ, פ"ד לו(3) 123 (1982).

11 ראו גם הערתה של השופטת (בדימוס) דליה דורנר בתוך "שולחן (משפחת) עגול – עשור לבית המשפט לענייני משפחה: חזון ומציאות" משפחה במשפט ב 1, 8-9 (2008), בעניין מיעוט הבקשות לערעור ברשות בענייני משפחה, המגיעות לפתחו של בית המשפט העליון.

4. בעייתיות III: חוסר הוודאות – אי קיומן של הלכות מחייבות של בית המשפט העליון, אלא הלכות מנחות בלבד של בתי המשפט המחוזיים

בעייתיות זו נגזרת באופן ישיר מהבעיות הקודמות שהוצגו לעיל. ענייני משפחה, כבר הזכרנו, דיני נפשות הם. ערעורים על בתי המשפט לענייני משפחה חורצים גורלות. פשוטו כמשמעו. לאחרונה עלתה התודעה לכך, וביום 18.2.06 תוקן חוק בתי המשפט באופן שערעורים על כל פסקי הדין של בית המשפט לענייני משפחה יישמעו לפני הרכב של שלושה ולא לפני דן יחיד.¹² יחד עם זאת, עדיין חשוב לזכור – בית משפט עליון יש רק אחד, הוא עומד בראש ההיררכיה השיפוטית. בתי משפט מחוזיים יש שישה מחוזות שונים וכל בית משפט למשפחה כפוף לכל אחד ואחד מהם. כל הלכה שיוצאת מכל בית משפט מחוזי באשר הוא, היא הלכה מנחה ואינה מחייבת את בית המשפט לענייני משפחה לפסוע בדרך שבה הותוותה, בהתאם לסעיף 20 לחוק יסוד: השפיטה.¹³ בעקבות כך, לא פעם עומדות בפני שופטי בית המשפט למשפחה דרכים "חלופיות" – היינו: בית משפט מחוזי אחד, שאינו כפוף, כאמור, להלכות בית משפט מחוזי אחר, מוציא הלכה סותרת מזו שהוציא חברו. בית המשפט לענייני משפחה צריך אז לבחור כיצד לפסוע: בין בדרך א' בין בדרך ב'. מורה הדרך – הוא בית המשפט העליון, בהתאם לאותו סעיף בחוק יסוד: השפיטה – ידו קצרה מלהושיע, בין משום שאין מוגשת בקשת רשות ערעור ובין משום שאין ניתנת הרשות משזו מוגשת. בכך נפתח פתח רחב לחוסר ודאות, שהוא האויב מספר אחד של המשפט, על אחת כמה וכמה כשבנייני משפחה ובסכסוכים חורצי גורלות עסקינן.

אמנם, צדק הנשיא ברק באומרו כי "אין כל אפשרות לבנות שיטת משפט שלא יהא בה חוסר ודאות. חוסר הוודאות הוא אינהרנטי למשפט",¹⁴ אך, יחד עם זאת, המחוקק עשה ועושה כלל שניתן על מנת למגר את חוסר הוודאות. בתחום האזרחי, עמלים כעת מלומדים על כתיבת "הקודקס האזרחי" למטרה זו – וזו בלבד. רק בתחום דיני המשפחה, למרות שבדיני נפשות עסקינן – ולמרות שמדובר בתחום "דינמי" הרבה יותר מתחומים "אזרחיים" יבשים – חוסר הוודאות החל פושה, ולרעה הזו אנו עדים מדי יום ביומו. ניטול לדוגמה את התחום של "ידועים בציבור" מאותו מין. האם קיים כלל מושג כזה? אם יהלך זוג כזה במסדרונות בית המשפט לענייני משפחה ויבקש לאשר הסכם לפי סעיף 3(ג) לחוק בית המשפט לענייני משפחה, הוא יוכל להיתקל בשופטים שיחליטו כי אין ביכולתם לסייע,¹⁵ מאחר שאין החוק מכיר בהם ככאלה; ויהיו שופטים, הנמצאים בהמשך אותו פרוזדור, שיזמינו אותם בברכה ויתנו להם את מבוקשם.¹⁶

12 חוק בתי המשפט (תיקון מס' 42 והוראת שעה), התשס"ו-2006, ס"ח 284.

13 סעיף 20 לחוק יסוד: השפיטה, התשמ"ד-1984, ס"ח 78, (להלן: חוק יסוד: השפיטה).

14 אהרן ברק שופט בחברה דמוקרטית 32 (2004).

15 תמ"ש (משפחה ת"א) 25370/05 פלוני, פדאור 05(21) 463 (2005).

16 תמ"ש (משפחה ת"א) 6960/03 ק' צ. נ' מדינת ישראל נ' היועץ המשפטי לממשלה, תק-מש 04(4) 250 (2004).

ואם אחד מהשניים יילך לעולמו, האם חברו יירש אותו? לדידו של בית המשפט המחוזי בנצרת, התשובה היא בהן.¹⁷ אך האם משהו אכן מסוגל לומר בלב שלם כעת כי זו תהיה הכרעתו של בית משפט מחוזי אחר (או אפילו מותב אחר באותו בית משפט מחוזי) או של בית המשפט העליון לכשזה יאמר את דברו בסוגיה זו? סימן השאלה הזה הינו רק אחד מני רבים שבהם נאלצים שופטי בית המשפט לענייני משפחה להתחבט. התחבטות זו הייתה נחסכת לו היה בית המשפט העליון, כערכאת ערעור, נגיש יותר לבאי בית המשפט לענייני משפחה – והדבר היה אפשרי לו היה הערעור מוגש אליו בזכות או אילו היה בית המשפט לענייני משפחה ממוקם גבוה יותר בהיררכיה השיפוטית, כיאה לתחומים שבהם הוא עוסק. בכך נגרם אף פיהות במעמדם של דיני המשפחה בתחום משפט, הזקוק – אולי יותר מכל תחום אחר – להלכות חדשות לנוכח השינויים החברתיים שאנו עדים להם בשנים האחרונות בתחום המשפחה.

5. בחינתה של הצעת חוק משנת 2005 כתיקון אפשרי לבעייתיות

תיקון לעניין זה יכול להיות בהצעת חוק שלפיה בעניין מיוחד ניתן להגיש את הערעור לבית המשפט העליון. למען הגילוי הנאות אציין כי בהצעת חוק משנת 2005¹⁸ לתיקון חוק בית המשפט לענייני משפחה הוצע כי חוק בית המשפט לענייני משפחה יתוקן כך שערכאת הערעור תוכל להעביר להכרעת בית המשפט העליון עניינים שיובאו לפניה ושיש בהם "ענין בעל חשיבות, רגישות או דחיפות מיוחדת". נשיא בית המשפט העליון יחליט אם הדבר אכן מצדיק כי הערעור יידון לפני בית המשפט העליון כבית משפט לערעורים, או אם יוחזר לערכאה דלמטה. הצעת החוק התקבלה רק בחלקה, בכך שקבעה כי ערעורים על בית המשפט לענייני משפחה יידונו במושב של שלושה בבית המשפט המחוזי. אך האפשרות, כי בית המשפט העליון יהווה ערכאת ערעור על החלטת בית המשפט לענייני משפחה, לא התקבלה והיא נחסמה כליל.

4. גבולות סמכותו של בית המשפט לענייני משפחה

האם גבולות סמכותו של בית המשפט לענייני משפחה צרים מדי? איני מוצא לנכון להביע את עמדתי בנושא זה ולו מפני החשש כי היא תיחדש ל"משוחדת". אומר רק זאת – עניין זה הוא עניינו של המחוקק, והמחוקק אמר את דעתו בעשור האחרון לא

17 ע"א (מחוזי נצ') 3245/03 ע.מ.נ' היועץ המשפטי לממשלה במשרד האפטרופוס הכללי, תק-מח-2532 (4) 2004.

18 הצעת חוק בית המשפט לענייני משפחה (תיקון מס' 6) (בית המשפט לערעורי משפחה), התשס"ה-2005, ה"ח 182.

פעם. כך בשנת התשס"ב עת הוסף סעיף 3(ב1) לחוק בית המשפט לענייני משפחה¹⁹ אשר הרחיב את סמכות בית המשפט וקבע כי לבית המשפט סמכות לדון בכל ענייני המעמד האישי, למעט נישואין וגירושין, גם בנוגע למוסלמים ולנוצרים. כך גם לאחרונה, עת תוקן חוק התרת נישואין (מקרים מיוחדים וסמכות בינלאומית), התשכ"ט-1969,²⁰ וסמכותו של נשיא בית המשפט העליון לדון בהתרת נישואין שאינם בסמכותו הייחודית של בית דין דתי (כגון נישואי תערובת בין בני דתות שונות שאינם מוכרים על פי דין דתי, נישואים של חסרי דת), הועברה לסמכותו של בית המשפט לענייני משפחה.²¹

דברים אלה של המחוקק כוונו ל"ענייני המעמד האישי" שהם חלק מענייני המשפחה. אשר לעניינים אזרחיים, אמר בית המשפט העליון את דברו בפרשת **חבס**²² שם בחר הנשיא ברק לכוון להרחבת הסמכות ולא לצמצומה, בקבעו כי "די בכך שהסכסוך המשפחתי תרם תרומה נכבדה וחשובה להיווצרותה של עילת התביעה, כדי שנראה את עילתה של התובענה בסכסוך בתוך המשפחה" – לעניין תובענה אזרחית לפי סעיף 21(2) לחוק בית המשפט לענייני משפחה, המגדיר כענייני משפחה אף "תובענה אזרחית בין אדם או עזבונו לבין בן משפחתו, או עזבונו, שעילתה סכסוך בתוך המשפחה".

ככלל – איני חושב שבית משפט לענייני משפחה, כמו כל בית משפט אחר, חייב לפעול להרחבת סמכויותיו על חשבון ערכאות שיפוטיות אחרות – בין שמדובר בערכאות אזרחיות ובין שמדובר בערכאות דתיות.

ה. סיכום

נראה כי בעוד שבעשור האחרון התבסס מעמדו של בית המשפט לענייני משפחה כ"כתובת" מקצועית – ראשונית – שאליה יש לפנות בעת משבר משפחתי משפטי, הרי שבעשור הקרוב יתחזק מעמדם של מותבי הערעור על בתי המשפט לענייני משפחה,

19 חוק בית המשפט לענייני משפחה (תיקון מס' 5), התשס"ב-2001, ס"ח 16.

20 ס"ח 248.

21 על פי דברי ההסבר להצעת חוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים) (תיקון מס' 2) (סמכות בין-לאומית וקביעת ערכאות שיפוט), התשס"ג-2002, ה"ח 161, בני זוג שהם בני דתות שונות או שלפחות אחד מהם הוא חסר דת ואשר ביקשו להתיר את נישואיהם, צריכים היו בעבר לעבור הליך מורכב שבמסגרתו היה עליהם להגיש תחילה בקשה לנשיא בית המשפט העליון, כדי שיקבע למי נתונה הסמכות לדון בהתרת נישואיהם – לבית דין דתי או לבית המשפט. התיקון לחוק נועד לפשט הליך זה ולקבוע כי בקשות להתרת נישואין במקרים המיוחדים לא יוגשו עוד לנשיא בית המשפט העליון, אלא לבית המשפט לענייני משפחה.

22 רע"א 6558/99 **חבס נ' חבס**, פ"ד נד(4) 337 (2000).

בין שאלה ירוכזו לבית משפט אחד (קיימת הצעת חוק פרטית של ח"כ רוני בר-און בעניין זה שהוגשה בכנסת השש-עשרה והוקפאה בינתיים)²³ ובין שהמצב יישאר כמו היום ויישארו בבתי המשפט המחוזיים. בכל מקרה, ניתן לראות את חצי הכוס המלאה: כאמור לעיל, ביום 18.2.06 תוקן חוק בתי המשפט באופן שערעורים על כל פסקי הדין של בית המשפט לענייני משפחה יישמעו לפני שלושה ולא לפני דן יחיד. אני סמוך ובטוח שהשינוי יביא לא רק לפסקי דין "מקצועיים" יותר, אלא אף לריבוי הלכות מנחות ואחידות משופטי בתי המשפט המחוזיים היושבים במותבי ערעור, אשר כאמור, מאז שהוקם בית המשפט לענייני משפחה, יושבים במקרים רבים במקום המכובד שבו ישב בעבר בית המשפט העליון כערכאת ערעור.

23 הצעת חוק בית המשפט לענייני משפחה (תיקון – בית המשפט לערעורי משפחה), התשס"ה-2004, ה"ח 3033. עוד מוצע בהצעת החוק כי ימונו נשיא ארצי וסגן נשיא ארצי לענייני משפחה וכן כי ימונה כשופט בבית המשפט לערעורי משפחה רק מי שכיהן משך חמש שנים כשופט בבית המשפט לענייני משפחה או מי שעסק משך שבע שנים כעורך דין המתמחה בדיני משפחה.